

LÄROPLIKT ELLER SKOLPLIKT?

En jämförelse mellan
Finland, Danmark,
Norge och Sverige

Maria Eriksson

Inledning.....	3
Finland.....	3
Kort historisk bakgrund	3
Så fungerar läroplikten i dag.....	4
Danmark	5
Kort historisk bakgrund	5
Så fungerar undervisningsplikten i dag	6
Norge	8
Kort historisk bakgrund	8
Så fungerar utbildningsplikten i dag.....	9
Sverige.....	10
Kort historisk bakgrund	10
Så fungerar skolplikten i dag	10
Hur skulle en läroplikt kunna fungera i Sverige?	11
Referenser.....	13

Den här rapporten har publicerats med stöd från Arvid Lindmans 60-årsfond.
Uppsala, 2024.

Inledning

I Sverige råder skolplikt. Det kan tyckas vara en självklarhet, men vi behöver inte gå längre än till våra grannländer för att se att sakernas ordning kan vara en annan. I såväl Finland som Danmark och Norge gäller i stället en läroplikt / utbildningsplikt. Detta innebär att det finns en möjlighet för vårdnadshavare att hemundervisa sina barn. Trots att möjligheten finns är hemundervisning ett promillefenomen – bara något hundratal barn i respektive land hemundervisas. Men det faktum att möjligheten finns ses som en viktig frihet för familjer. I Norge till exempel kopplas rätten att hemundervisa till internationella konventioner om mänskliga rättigheter enligt vilka föräldrars möjlighet att ge barnen en utbildning i enlighet med sin egen övertygelse ska respekteras.

Skälen till att familjer väljer att hemundervisa kan vara olika: att man bor långt ifrån en skola, att barnen mår dåligt eller inte trivs i skolan, att föräldrarna har en särskild livsåskådning eller vill tillämpa en annan pedagogik, till exempel så kallat intressestyrt lärande. I denna rapport görs en genomgång av hur läroplikten fungerar i våra tre grannländer. Här kan bara kort nämnas några gemensamma drag: Familjer behöver inte ansöka om att få hemundervisa, utan anmäler detta till kommunen. Barn som hemundervisas ska få en likvärdig utbildning som om de hade gått i en vanlig skola. Kommunen har ett tillsynsansvar för att så sker.

Det finns också andra exempel på hur skollagen tillåter större frihet i de andra länderna. Till exempel finns i Norge möjlighet till undervisning i hemmet under skolans ansvar. I Danmark finns sedan länge ett väl utbyggt friskoleväsende som har betydande idémässiga och pedagogiska friheter.

Syftet med den här rapporten är med andra ord att kortfattat redogöra för hur läroplikten, och därigenom möjligheten att hemundervisa, ser ut i Finland, Danmark och Norge. Därmed visas också de betydande likheter som finns mellan våra grannländer i detta avseende och hur det är Sverige som utgör ett undantag med sin mycket strikta skolplikt. Förhoppningen är att ge inspel till en diskussion om hur en läroplikt skulle kunna fungera i Sverige. En skiss till ett sådant förslag avslutar rapporten.

Finland

Kort historisk bakgrund

I Finland, som ju delar en lång historia med Sverige, innebar *Förordningen om undervisningsplikt* från år 1723 att föräldrar ålades ett ansvar för att barnen lärde sig läsning och katekesen. Detta kontrollerades i så kallade husförhör.¹ När Sverige sedan införde allmän folkskola 1842 diskuterades ett införande av obligatorisk skola även i Finland, men detta mötte motstånd inte minst av bondebefolkningen. Det fanns också en oro för att skolplikt skulle kunna leda till en förryskning av läroplanen. Finland var ju under denna tid ett storfurstendöme under den ryske tsaren och sådana tendenser syntes i Estland, som blivit en del av Ryssland efter det Stora nordiska kriget 1721.² Den finska folkskolan, som inrättades 1866, blev därför frivillig. Obligatorisk blev utbildningen först 1921 när lagen om läroplikt

¹ Lärarnas historia (2020).

² Eriksson (2019), s. 17.

trädde i kraft.³ Då infördes en sexårig folkskola för åldrarna 7-13 år.⁴ Finland var sist av de nordiska länderna att införa en obligatorisk utbildning.⁵ Men läroplikten krävde inte att utbildningen skedde i en skola, utan gav utrymme för hemundervisning. Såväl inom högern som vänstern fanns en skepsis mot en likartad utbildning för hela folket, och för att uppnå enighet om läroplikten gjordes inga bestämmelser om innehållet i undervisningen.⁶ 1968 förlängdes läroplikten med tre år och 2020 med ytterligare två år.⁷

Så fungerar läroplikten i dag

I Finland råder *läroplikt*, från 7 till 18 års ålder (efter den utvidgning av läroplikten som trädde i kraft 2021), eller till dess att en examen avlagts.⁸ I lagen formuleras läroplikten så här:

”Läropliktiga ska delta i grundläggande utbildning som ordnas med stöd av denna lag *eller annars förvärva kunskaper som motsvarar den grundläggande utbildningens lärokurs.*” (förf. kursivering) (Lag om grundläggande utbildning, 7 kap. 26§)⁹

Läroplikten är med andra ord en ”skyldighet att förvärva kunskaper på en viss nivå, inte som skoltvång eller skyldighet att delta i utbildning”.¹⁰ Det innebär att det är möjligt att fullgöra läroplikten exempelvis genom hemundervisning.

Alla läropliktiga måste följa de nationellt fastställda mål som gäller för grundskolan, men däremot kan vårdnadshavare som hemundervisar följa en egen läroplan. Det krävs inget tillstånd för att hemundervisa, utan vårdnadshavaren behöver bara meddela hemkommunen att så ska ske och har därefter ansvar för att ordna med utbildning och läromedel. Om vårdnadshavaren inte uppfyller sin skyldighet att se till att barnet fullgör läroplikten, kan denne dömas till böter.¹¹

Kommunen å sin sida har ett ansvar att övervaka framstegen hos en läropliktig som inte deltar i skolundervisning: ”Om en läropliktig inte deltar i utbildning som ordnas med stöd av denna lag, skall den kommun där han är bosatt övervaka hans framsteg.” (Lag om grundläggande utbildning, 26§)¹²

Hur detta går till i praktiken bestäms inte i lagen, utan lokalt. Ofta sker det genom att kommunen utser en övervakande lärare som följer upp den läropliktiges framsteg, en eller ett par gånger per år. Det kan ske genom prov, samtal eller att eleven på andra sätt visar upp vad den lärt sig. Någon bedömning görs inte, utan det handlar om att se till att vårdnadshavaren sköter sitt uppdrag. Den som hemundervisas får inte automatiskt betyg. Däremot kan man

³ Statistikcentralen (2007).

⁴ Statistikcentralen (2007).

⁵ Gripenberg (2021).

⁶ Gripenberg (2021).

⁷ Gripenberg (2021).

⁸ Läropliktslag (2020).

⁹ Lag om grundläggande utbildning (1998).

¹⁰ RP 173/2020 rd, s. 14.

¹¹ Utbildningsstyrelsen (2023).

¹² Lag om grundläggande utbildning (1998).

avlägga en särskild examen, som kan ordnas av en skola, för att få betyg som motsvarar ett avgångsbetyg.¹³

Trots att möjligheten finns är det mycket ovanligt att barn fullföljer läroplikten på annat sätt än att gå i skola. År 2021 var det 445 barn som hemundervisades.¹⁴ Även om en fördubbling skett under 2010-talet, så är det fortfarande färre än 1 promille av alla barn i grundskoleålder som hemundervisas.¹⁵

Ett vanligt skäl till att familjer väljer hemundervisning i Finland är att de bor långt från närmsta skola. Därför är hemundervisning vanligare i norra Finland och i skärgårdskommunerna. Andra skäl till att föräldrar väljer att hemundervisa kan vara att de har en särskild världsåskådning eller av hälsoskäl. Under pandemin sågs också ett ökande antal hemskolade barn, dels för att fler fick upp ögonen för att möjligheten finns, dels för att en del var oroliga för smittorisk i skolan. Problemet med hemmasittare som inte trivs i eller vägrar eller förmår att gå till skolan är ett växande problem, i Finland, liksom i Sverige, men i de fallen söker oftast föräldrarna att hitta en lösning inom ramen för den kommunala skolan, med olika stödtjänster.¹⁶

I sammanhanget kan särskilt nämnas Åland. Trots att Åland inte ens utgör en procent av Finlands totala befolkning så hemundervisades nästan 100 barn där år 2021, det vill säga mer än en femtedel av alla som hemundervisas i Finland.¹⁷ De allra flesta av dessa utgörs av svenska familjer som flyttat till Åland för att hemundervisa sina barn.^{18 19} Här kan också nämnas att den förlängning av läroplikten som gjordes i Finland 2021 inte gäller för Åland som är självstyrande vad gäller utbildningsfrågor. På Åland gäller läroplikten i tio år, från det år barnet fyller sju, eller till dess att grundskolans lärokurser har fullgjorts.²⁰ För barn som hemundervisas ska kommunen utvärdera framsteg varje termin. Kommunen har rätt att fatta ett beslut om att avbryta hemundervisningen, om barnets lärande uppvisar allvarliga brister under ett läsår.²¹

Danmark

Kort historisk bakgrund

I Danmark infördes allmän skolgång för alla barn från sju års ålder redan år 1814. Skolan var sjuårig och pågick till dess att barnen konfirmerades vid 14 års ålder.²² Skolplikten kom dock relativt snart att ersättas av en undervisningsplikt, där föräldrarna fick bestämma hur barnen skulle undervisas.²³ Genom grundlagen 1849 övergick Danmark från att vara ett kungligt envælde till att bli en konstitutionell demokrati och i spåren av medborgarnas ökade frihet argumenterades även för en ökad frihet inom skolväsendet – ”när vi skall ha frihet kan vi icke

¹³ Utbildningsstyrelsen (2023).

¹⁴ Statistikcentralen (2023).

¹⁵ Utbildningsstyrelsen (2021).

¹⁶ Samtal med Maj-Len Engelholm, undervisningsråd Utbildningsstyrelsen.

¹⁷ Ålands statistik- och utredningsbyrå (2021).

¹⁸ Pettersson (2020).

¹⁹ Ålands statistik- och utredningsbyrå (2021).

²⁰ Ålands landskapsregering (2021).

²¹ Ålands landskapsregering (2021).

²² Jørgensen (2017).

²³ Emu.dk (2023).

ha tvång”.²⁴ En skolreform ansågs också ha betydelse för den nationella säkerheten. Danmark hade efter Napoleonkrigen försvagats från en stormakt till ett land med begränsad militär förmåga. Skolans utantillinläring och påtvingade kunskap var ett ”dåligt värn mot fienderna”, menade exempelvis den danske reformpedagogen Christian Kold. En ökad frihet skulle däremot väcka befolkningen till en ökad förståelse för och kärlek till samhället och sågs därigenom som en nödvändig del av landets försvar.²⁵ Redan i grundlagen angavs att de barn vars föräldrar inte kunde sörja för deras utbildning, skulle få gratis utbildning i folkskolan; här skedde med andra ord ett skifte mot ökat föräldraansvar för utbildningen.²⁶ Och år 1855 genomfördes en ”friskolelag”, som byggde på tre grundprinciper: 1) föräldrarätten, med historiska rötter till 1100-talet, som ger föräldrar stor frihet att bestämma hur deras barn ska uppfostras 2) minoritetsrätten, som enligt grundlagen 1849 ger stor frihet för minoriteter att leva i enlighet med sina värderingar och 3) skolfriheten.²⁷ Friskolelagen gav vårdnadshavarna rätt att själva stå för undervisningen under myndigheternas tillsyn, men beredde också marken för ett levande friskoleväsen med stor idémässig och pedagogisk frihet.²⁸

De första friskolorna byggde på N.F.S. Grundtvigs och Chresten Kolds idéer, som betonade fantasi och kreativitet som drivkrafter för barnens utveckling, snarare än utantillinläring. Frånvaron av prov och examina var andra centrala element i dessa så kallade grundtvig-koldska skolor.²⁹

Undervisningsplikten slogs fast även i grundlagen från 1915 och innebar att föräldrar kunde välja fritt huruvida barnen skulle undervisas i folkskolan, hemma eller i en fri skola.³⁰

Så fungerar undervisningsplikten i dag

I Danmark råder alltså *undervisningsplikt* – även kallad skolfrihet – inte skolplikt.³¹ Enligt den danska grundlagen §76 har alla barn *rätt till* avgiftsfri utbildning i folkskolan. Men där slås också fast att vårdnadshavare själva får avgöra om barnet ska gå i folkskolan eller ej, så länge de kan sörja för att barnet får en undervisning som är likvärdig den i folkskolan. Möjligheten att välja en annan utbildningsform är med andra ord grundlagsfäst.

"Alle børn i den undervisningspligtige alder har ret til fri undervisning i folkeskolen. Forældre eller værger, der selv sørger for, at børnene får en undervisning, *der kan stå mål med, hvad der almindeligvis kræves i folkeskolen, er ikke pligtige at lade børnene undervise i folkeskolen.*"³² (egen kursivering)

I Folkskoleloven §33 regleras undervisningsplikten:

²⁴ Reeh (2010), s. 87, (egen översättning).

²⁵ Reeh (2010).

²⁶ Junigrundloven, kap. VIII, §90.

²⁷ Balle (2017).

²⁸ Jørgensen (2017).

²⁹ Emu.dk (2023).

³⁰ Emu.dk (2023).

³¹ Undervisningsministeriet (2001).

³² Grundloven, kap. 8 §76.

Undervisningspligten medfører pligt til at deltage i undervisningen i folkeskolens grundskole eller i en undervisning, *der står mål med*, hvad der almindeligvis kræves i folkeskolen.” (egen kursivering).³³

Undervisningen kan således ske i grundskolan, eller i friskolor, privata skolor eller som hemundervisning. I Danmark görs en skillnad mellan friskolor och privatskolor, men vi ska inte närmare gå in på skillnaden här. Grundskolan är avgiftsfri, men i friskolor och privata skolor betalar föräldrarna en avgift, även om de också är skattesubventionerade. Undervisningsplikten gäller i tio år från och med det år då barnet fyller sex år.³⁴

De danska fria grundskolorna har en betydligt större frihet än svenska friskolor, vilken kan sammanfattas i fem frihetsprinciper: idémässig, pedagogisk, ekonomisk, anställnings-, och elevfrihet.³⁵ De behöver inte följa samma läroplan som folkskolan, men undervisningen ska ”stå mål med” – hålla jämna steg med – den som ges i folkskolan. Exakt vad detta innebär specificeras inte av lagen men det avgörande är att eleverna ges ”samma möjligheter till en allsidig personlig utveckling och kunskapsutveckling, som om de hade gått i folkskolan”.³⁶ Inom dessa ramar har fria skolor stort utrymme att själva organisera undervisningen. De kan välja om utbildningen ska ske i årskurser eller ej, vilka undervisningsmetoder som används och i viss utsträckning i vilka ämnen som undervisas. Friskolor kan också avstå från att undervisa i ämnen som strider mot skolans värdegrund, till exempel kristendomsundervisning.³⁷ Närmare vart femte barn går i en fri- eller privatskola. Andelen har ökat stadigt under de senaste femton åren.³⁸

Det finns en historisk och kulturell koppling mellan friskolorna och hemundervisning, vilka båda har uppstått från en önskan om att låta föräldrar ha ett större ansvar för barnens undervisning. Hemundervisningen regleras också i lagen om friskolor och privata grundskolor, kap 8.³⁹ Även för hemundervisning gäller att utbildningen ”ska stå mål med” den i folkskolan och det finns med andra ord en stor frihet att utforma utbildningen.⁴⁰ Hemundervisning kan ske i många olika former och utföras av vårdnadshavaren själv, en betald lärare, via en digital plattform eller på annat sätt.⁴¹

Det finns ingen officiell statistik över hur många barn som hemundervisas i Danmark. Men enligt en undersökning gjord av Danmarks radio hemundervisades åtminstone 1300 barn läsåret 2020/21. Även om antalet ökar är det en mycket liten del, cirka en promille, av alla barn i grundskoleålder som hemundervisas. När utbildningsdepartementet år 2018 undersökte varför familjer valde att hemskola var bristande trivsel och sociala utmaningar i skolan eller ett intresse för alternativa pedagogiska idéer, t ex *unschooling*, vanliga svar.⁴²

Intresset för hemundervisning ökade efter en skolreform år 2013 som bland annat innebar längre skoldagar, men också att barn med olika typer av inlärningssvårigheter, psykologiska

³³ Folkskoleloven, §33.

³⁴ Børne- og Undervisningsministeriet (2023).

³⁵ Balle (2017).

³⁶ Undervisningsministeriet (2001). (egen översättning)

³⁷ Undervisningsministeriet (2001).

³⁸ Egen beräkning baserad på Danmarks statistik (2023).

³⁹ Frilæring (2023) HUens Danmarkshistorie.

⁴⁰ Frilæring (2023) FAQ om hjemmeundervisning.

⁴¹ Frilæring (2023) FAQ om hjemmeundervisning.

⁴² Friis Mikkelsen, Peter (2021).

problem etc. skulle inkluderas i de vanliga klasserna, vilket ledde till att allt fler fick problem i den reguljära skolan. Detta gav ett uppsving för både friskolor och hemskolning. Pandemin innebar också att många barn distansundervisades hemma och att en del familjer upptäckte att det passade dem. Det finns också familjer som hemundervisar av ideologiska skäl, men det bedöms vara en mindre grupp. Den stora majoriteten gör det för att barnet haft någon typ av problem i skolan, oavsett om det är inlärningssvårigheter, mobbning eller psykologiska problem.⁴³

Föräldrar som väljer att hemundervisa sina barn skall meddela detta till hemkommunen, som i sin tur har ett tillsynsansvar.⁴⁴ I praktiken är det ofta den lokala skolan som sköter tillsynen. Hur och var detta sker bestäms ofta i dialog mellan skolan och föräldrarna.⁴⁵ Kommunen kan kräva att barnet gör prov i vissa ämnen, men det är vårdnadshavaren som ansvarar för att proven genomförs.⁴⁶ Tillsynen kan också ske som ett samtal där familjen får beskriva hur undervisningen går till och vilka framsteg som gjorts sedan senaste tillsynen. Det är vanligt att tillsynen sker en gång per år eller halvår. Familjer som hemundervisar behöver inte följa de specifika mål som gäller i grundskolan, utan det väsentliga är att barnet har samma möjligheter efter nionde klass som om det hade gått i en kommunal skola.⁴⁷

Norge

Kort historisk bakgrund

Skolplikten i Norge infördes redan 1739 med ”Forordning om Skolerne paa Landet i Norge...” som undertecknades av kung Christian VI i Köpenhamn; Norge var ju under denna tid i union med Danmark. Enligt denna förordning skulle det upprättas fasta skolor i varje socken. Barnen skulle gå i skolan från 7 till 12 års ålder, tre månader per år. Ämnena var kristendomsundervisning och läsning i danska. Kravet på fasta skolor mötte dock stort motstånd och något år senare infördes en ordning med där i stället lärare flyttade runt mellan olika gårdar och gav undervisning där.⁴⁸

Efter att Norge år 1814 övergick till att ingå i en union med Sverige infördes så småningom en ny skollag, ”Lov, angaaende Almue-Skolevæsenet paa Landet”, år 1827. En förändring i och med denna var att både skrivning och räkning blev obligatoriska ämnen. Kravet på fasta skolor återkom. I lagen inskrevs också en möjlighet till hemundervisning:

” § 16. De Forældre eller Foresatte, der hjemme enten selv undervise, eller ved Andre lade undervise Børn, de have at opdrage, kunne vel fritages for at sende dem i Skolen, (...) og hvis Sognepræsten finder at Børnene forsømmes, skal han henvise dem til den almindelige Skole.”⁴⁹

⁴³ Detta stycke bygger på en intervju med Morten Holmstrup, som arbetar som konsult åt kommuner med att utföra tillsyn av familjer som hemundervisar. Bedömningen att det är en mindre andel familjer som hemundervisar av ideologiska skäl bygger på hans erfarenheter utifrån möten med familjer.

⁴⁴ Undervisningsministeriet (2018), kap 8.

⁴⁵ Frilæring (2023) FAQ om hjemmeundervisning.

⁴⁶ Undervisningsministeriet (2018), kap 8.

⁴⁷ Intervju Holmstrup.

⁴⁸ Knutson, Per Gunnar (2021).

⁴⁹ Skoleloven (1827), §16.

Föräldrarna kunde alltså låta någon annan undervisa barnen, eller själva göra det, och då avstå från att skicka dem till skolan. Under resten av 1800- och början av 1900-talet genomfördes ett antal lagändringar som rörde folkskolan, men möjligheten att hemundervisa kvarstod. En skillnad var att ansvaret för tillsyn övergick från sockenprästen till en skolkommission.

Så småningom införs en formulering om att barn har *rett och plikt* att gå i skolan, om de inte får en likvärdig utbildning på annat sätt. Till exempel i Lov om folkeskolen, från 1959:
” §10. Om rett og plikt til å gå på skolen.
Alle barn som bor i kommunen har rett og plikt til å gå på folkeskolen, dersom dei ikkje på annan måte får tilsvarende undervisning. ”

År 1969 infördes nioårig grundskola i Norge. Denna ersatte den sjuåriga folkskolan. I grundskolelagen från 1969, som kom att gälla i närmare trettio år infördes termen utbildningsplikt, ”opplæringsplikt”.

”Kapitel II. Opplæringsplikt mm

§ 12. Rett og plikt til opplæring.

1. Born og ungdom har rett og plikt til å gå i grunnskolen, dersom dei ikkje på annan måte får tilsvarende undervisning.”⁵⁰

Så fungerar utbildningsplikten i dag

I Norge tillämpas, precis som i Finland och Danmark, inte skolplikt utan en så kallad *opplæringsplikt*. I och med den skollag som infördes år 1998 så är utbildningsplikten tioårig och gäller från det att barnet fyller sex år.⁵¹ Denna regleras i kap 2, §2-1 i skollagen:

”Barn og unge har plikt til grunnskoleopplæring, og rett til ein offentleg grunnskoleopplæring i samsvar med denne lova og tilhøyrande forskrifter. Plikten kan ivaretakast gjennom offentleg grunnskoleopplæring eller gjennom anna, *tilsvarende opplæring*.” (förf. kursivering)

Det vill säga: utbildningsplikten kan fullgöras genom allmän grundskoleutbildning, eller genom annan, *likvärdig utbildning*. Den norska utbildningsplikten är med andra ord formulerad på ett sätt som i huvudsak överensstämmer med de formuleringar som finns i motsvarande lagar i Danmark och Finland.

I Norge finns utöver kommunala skolor både privata skolor med rätt till statsstöd (det vi kallar friskolor) och privata skolor utan rätt till statsstöd. De privata skolorna samlar totalt ungefär fem procent av eleverna i grundskolan. Det är alltså en liten del av alla elever som väljer privata skolformer, men andelen har fördubblats över en tioårsperiod.⁵²

Utöver privata och kommunala skolor finns också möjlighet för vårdnadshavare att hemundervisa sina barn. Värt att notera är att i Norge kopplas rätten till privat hemundervisning till internationella konventioner som Norge har förbundit sig att följa.⁵³ (Detta är konventioner som även Sverige har undertecknat.) Enligt den norska människorättslagen skall föräldrars och vårdnadshavares frihet att välja ”andra skolor för sina

⁵⁰ Lov av 13 juni 1969 om grunnskolen.

⁵¹ Opplæringslova, § 2-1.

⁵² Utdanningsforbundet (2022).

⁵³ Utdanningsdirektoratet (2013).

barn än dem som inrättats av offentliga myndigheter” och att ge sina barn ”en religiös och moralisk utbildning i enlighet med deras egen övertygelse” respekteras.⁵⁴

Vårdnadshavare som vill hemundervisa behöver inte ansöka om tillstånd, utan anmäler detta till kommunen. Det förekommer också att undervisningen delas upp mellan skola och hem, så att barnet kanske går i skolan någon dag per vecka.⁵⁵ Vid hemundervisning har hemkommunen ett tillsynsansvar och kommunen har även rätt att kalla in barnet till särskilda prov.⁵⁶ Antalet elever som hemundervisas privat är mycket få. Läsåret 2022-23 rörde det sig om 247 barn, vilket bara är någon tiondels promille av alla elever i grundskolan.⁵⁷ Anledningarna till att vårdnadshavare väljer hemundervisning varierar, alltifrån att ge barnen en mer religiös uppfostran, till så kallat intressestyrt lärande eller en mer praktisk utbildning än i den kommunala skolan.⁵⁸ Andra skäl till hemundervisning kan vara mobbing, skolvägran, lång väg till skolan eller längre resor.⁵⁹

Utöver privat hemundervisning, förekommer också att undervisning sker i hemmet under skolans ansvar, för elever som skolvägrar, som av hälsoskäl inte kan gå i skolan eller där föräldrarnas arbetssituation försvårar skolgång, men detta skiljer sig alltså från privat hemundervisning där det är föräldrarna som har det primära ansvaret.⁶⁰

Sverige

Kort historisk bakgrund

År 1842 infördes den allmänna folkskolan, som markerade en mer omfattande och systematisk skolundervisning. Men den innebar inte obligatorisk skolgång.⁶¹ Tio år efter beslutet undervisades fortfarande en tredjedel av eleverna i hemmet.⁶² Folkskolestadgan innebar inte heller början på undervisningen eller läskunnigheten som sådan. Nästan hela befolkningen kunde redan läsa när den infördes.⁶³

Med 1882 års folkskolestadga infördes sexårig skolplikt i åldern 7-14 år.⁶⁴ 1962 blev grundskolan nioårig och 2018 förlängdes skolplikten när skolgång blev obligatorisk från sex års ålder. Det svenska utbildningssystemet har därmed genomgått en utveckling mot en successivt mer omfattande och obligatorisk skolgång för alla barn och ungdomar i landet.

Så fungerar skolplikten i dag

⁵⁴ Menneskerettsloven är en norsk lag baserad på fem människorättskonventioner. Se Menneskerettsloven vedlegg 4 art. 13 nr. 3 och 4 (egen översättning).

⁵⁵ Norsk hjemmeundervisningsforbund (u.å.).

⁵⁶ Opplæringslova § 14-3.

⁵⁷ Utdanningsdirektoratet (2023).

⁵⁸ Institutt for pedagogikk (2012).

⁵⁹ Tronsmo (2020).

⁶⁰ Tronsmo (2020).

⁶¹ Westberg (2021).

⁶² En förordning om undervisningsplikt hade utfärdats redan år 1723, enligt vilken föräldrarna hade ansvar för barnens undervisning i hemmet, antingen genom att själva undervisa dem eller se till att någon annan gjorde det. Se Lärarnas historia (2020).

⁶³ Harrison (2020).

⁶⁴ Lärarnas historia (u.å.).

I Sverige råder skolplikt, från det år barnet fyller sex år till dess att skolans tionde år avslutats. Denna regleras i skollagens 7 kapitel. Skolplikten gäller alla barn, om de inte varaktigt vistas utomlands, och ska fullgöras i förskoleklass respektive grundskola.

Tidigare tilläts hemundervisning som ett alternativ till skolgång i Sverige. Så här löd skrivningen i skollagen från 1985: ”Ett skolpliktigt barn skall medges att fullgöra skolplikten på annat sätt än som anges i denna lag, om det framstår som ett fullgott alternativ till den utbildning som annars står barnet till buds enligt lagens föreskrifter. Behov av insyn i verksamheten skall kunna tillgodoses.”⁶⁵ Det var dock mycket ovanligt att familjer valde denna möjlighet. I slutet av 2000-talet var endast kring 100 elever inskrivna som ”elever i undervisning på annat sätt enligt skollagen”.⁶⁶

I och med den nya skollagen 2010 infördes dock en lagskärpning när utöver ”fullgott alternativ” och ”insyn i verksamheten” lades till ett krav om ”synnerliga skäl” för att få fullgöra skolplikten på annat sätt än vad som i övrigt beskrivs i lagen.⁶⁷ Detta innebär att det i dag är praktiskt taget omöjligt att få tillstånd för hemundervisning.

Hur skulle en läroplikt kunna fungera i Sverige?

Som vi har sett så tillämpar alla våra nordiska grannländer någon form av läroplikt, till skillnad från den skolplikt som råder i Sverige. De historiska skälen till detta varierar något och det finns kulturella skillnader mellan länderna. I Danmark finns, som vi sett, till exempel ett stort friskoleväsen som inte förekommer i Finland, och som även skiljer sig från det som finns i Sverige.

Trots detta finns det också stora likheter i hur läroplikten tillämpas i Finland, Danmark och Norge, även om den kallas olika saker.

Utifrån hur det ser ut i våra nordiska grannländer skulle en läroplikt i Sverige kunna fungera ungefär så här:

- Barn i skolålder ska delta i skolundervisning, eller annars i undervisning som innebär att barnet vid läropliktens upphörande har samma förutsättningar som om det gått i en kommunal skola eller friskola.
- Vårdnadshavaren avgör om barnet ska fullfölja läroplikten genom skolgång eller på annat sätt. Om vårdnadshavaren väljer annat sätt än skolgång ska detta anmälas till hemkommunen. Undervisningen kan ske genom hemundervisning eller på annat sätt. Vårdnadshavaren behöver med andra ord inte ansöka om att få rätt att hemundervisa och det är heller inte upp till skolan att avgöra att en elev bör hemundervisas.
- Hemkommunen får ett tillsynsansvar, vilket i praktiken kan ske exempelvis genom att en skola som ligger nära barnets hem delegeras att se till att lärandet fortskrider.
- Hur detta redovisas kan ske i samråd med vårdnadshavaren. T. ex. genom uppvisande av genomförda uppgifter, samtal eller liknande.

⁶⁵ SFS 1985:1100, 10 kap. 4§.

⁶⁶ Statistik från Skolverkets databas.

⁶⁷ SFS 2010:800, 24 kap. 23 §.

- Det bör finnas frihet att utföra utbildningen i en annan takt och ordning än den som sker i den vanliga skolan.
- Det ska vara möjligt att byta från skolundervisning till annan undervisning, men också att gå tillbaka till skolan. Det kan också vara möjligt att hemundervisa en kortare period, eller på deltid, exempelvis i vissa ämnen.
- Utöver möjlighet till privat hemundervisning kan också möjlighet att hemskola under skolans ansvar införas. Då är det med andra ord inte föräldrarna, utan skolan som har ansvar för utbildningen. En sådan möjlighet finns till exempel i Norge och kan vara ett alternativ för barn som av olika skäl mår dåligt i skolan eller som bor långt ifrån skolan.

Referenser

Balle, Thorstein (2017). "Friskoletraditionen". Hämtad 2023-12-07.
<https://denstoredanske.lex.dk/friskoletraditionen>

Børne- og Undervisningsministeriet (2023). "Skolestart og undervisningspligt". Hämtad 2023-12-07.
<https://www.uvm.dk/folkeskolen/fag-timetel-og-overgange/skolestart-og-boernehaveklassen/skolestart>

Danmarks statistik (2023). "UDDAKT20: Uddannelsesaktivitet i grundskolen efter uddannelse, alder, herkomst, national oprindelse, køn, grundskoleinstitutionstype, bopælsområde og status". Hämtad 2023-12-07.
<https://statistikbanken.dk/uddakt20>

Emu.dk (2023). "Friskolens formål og historie". Hämtad 2023-12-07.
<https://emu.dk/grundskole/uddannelsens-formaal-og-historie/friskolens-formaal-og-historie>

Eriksson, Francine (2019). *Hemundervisning och lärande. Hemundervisande vårdnadshavares tankar om lärande*. Fakulteten för pedagogik och välfärdsstudier. Vasa: Åbo Akademi.
https://www.doria.fi/bitstream/handle/10024/168456/eriksson_francine.pdf?sequence=2

Folkskoleloven §33.
<https://danskelove.dk/folkeskoleloven/33>

Friis Mikkelsen, Peter (2021). "Stor stigning i antallet af hjemmeunderviste børn: Hjalte og Trine står selv for dansk og matematik", *Dr.dk*, 2021-10-02.
<https://www.dr.dk/nyheder/indland/stor-stigning-i-antallet-af-hjemmeunderviste-boern-hjalte-og-trine-staar-selv-dansk>

Frilæring (2023). FAQ om hjemmeundervisning. Hämtad 2023-12-07.
<https://frilaering.dk/alt-om-hjemmeundervisning>

Frilæring (2023). HUens Danmarkshistorie. Hämtad 2023-12-07.
<https://frilaering.dk/hjemmeundervisning/%5Bnode%3Atitle%5D>

Gripenberg, Martin (2021). "Varför läroplikt och inte frivillighet?". Hämtad 2023-12-07.
<https://skolhistoriafi.wordpress.com/2021/09/18/varfor-laroplikt-och-inte-frivillighet/>

Grundloven.
<https://www.ft.dk/da/dokumenter/bestil-publikationer/publikationer/ningrundlov/min-grundlov>

Harrison, Dick (2020). "Svensken var läskunnig långt före kristendomen". *Svenska Dagbladet*, 2020-09-24.
<https://www.svd.se/a/bnKWAB/svensken-var-laskunnig-langt-innan-kristendomen>

Institutt for pedagogikk (2012). "Hjemmeundervisning i Norge (avsluttet)". Hämtad 2023-12-07.

<https://www.uv.uio.no/iped/forskning/prosjekter/beck-hjemmeund/>

Junigrundloven (1849). Danmarks Riges Grundlov, 5. juni 1849.

<https://danmarkshistorien.dk/vis/materiale/danmarks-riges-grundlov-af-5-juni-1849-junigrundloven/#indhold8>

Jørgensen, Claus Møller (2017). ” Skole og undervisning efter 1814”. *Danmarkshistorien.dk*, Aarhus Universitet. Hämtad 2023-12-07.

<https://danmarkshistorien.dk/vis/materiale/skole-og-undervisning-1814-2014>

Knutson, Per Gunnar (red.) (2021). *Grunnskolen i Birkenes i 250 år. 1739-1989*.

<https://www.birkenes.kommune.no/globalassets/grunnskolen-i-birkenes-250-ar.pdf>

Lag om grundläggande utbildning (1998). 21.8.1998/628.

<https://www.finlex.fi/sv/laki/ajantasa/1998/19980628#a628-1998>

Lov av 13 juni 1969 om grunnskolen (1969).

<https://www.nb.no/items/dc3b504f1fa3e11fdbb7bb8748a000b0?page=7&searchText=Lov%20om%20grunnskolen%20av%2013.juni%201969>

Lärarnas historia (2020). ”Folkskolan och grundskolan”. Hämtad 2023-12-07.

<https://lararnashistoria.se/wp-content/uploads/2020/08/Folkskolan%20och%20grundskolan.pdf>

Lärarnas historia (u.å.). ”Före 1940”. Hämtad 2023-12-07.

https://lararnashistoria.se/skolans_styrning_fore_1940/

Läropliktslag (2020). 30.12.2020/1214.

<https://www.finlex.fi/sv/laki/ajantasa/2020/20201214>

Menneskerettsloven (1999) (Lov om styrking av menneskerettighetenes stilling i norsk rett). LOV-1999-05-21-30.

<https://lovdata.no/dokument/NL/lov/1999-05-21-30/>

Norsk hjemmeundervisningsforbund (u.å.). ” Vanlige spørsmål om privat hjemmeundervisning”. Hämtad 2023-12-07.

<http://www.nhuf.no/vanlige-sposlashrsmaringl.html>

Opplæringslova (1998) (Lov om grunnskolen og den vidaregåande opplæringa). LOV-1998-07-17-61.

<https://lovdata.no/dokument/NL/lov/1998-07-17-61/>

Pettersson, Lena (2020). ”Allt fler flyttar till Åland – för att hemundervisa sina barn”. *SVT*, 2020-01-22. Hämtad 2023-12-07.

<https://www.svt.se/nyheter/inrikes/rekordmanga-svenska-skolflyktingar-pa-aland>

Reeh, Niels (2010). ”Den danske stat og de frie skolers frihed – i 1855 og 2005”. Selskabet for Skole- og Uddannelseshistorie. Hämtad 2023-12-07.

<https://uddannelseshistorie.dk/wp-content/uploads/2020/08/a-2010-niels-reeh.pdf>

RP 173/2020 rd. "Regeringens proposition till riksdagen med förslag till läropliktslag och till lagar som har samband med den"
<https://www.edilex.fi/he/sv20200173.pdf>

SFS 1985:1100.

SFS 2010:800.

Skoleloven (1827). Lov, angaaende Almue-Skolevæsenet paa Landet. Stockholms Slot den 14de Juli 1827.
http://www.fagsider.org/kirkehistorie/lover/1827_skole.htm#pp16

Statistikcentralen (2007). "Utbildningen i Finland: allt mer och för allt fler". Hämtad 2023-12-07.
https://www.stat.fi/tup/suomi90/marraskuu_sv.html

Statistikcentralen (2023). "Av personer i läropliktsåldern vid andra läroanstalter än i grundskolan, 1990-2022". Hämtad 2023-12-07.
https://pxdata.stat.fi/PxWeb/pxweb/sv/StatFin/StatFin__opiskt/statfin_opiskt_pxt_13jk.px/table/tableViewLayout1/

Tronsmo (2020), "Hjemmeundervisning", *Store norske leksikon*.
<https://snl.no/hjemmeundervisning>

Undervisningsministeriet (2001). "Vejledning om undervisningspligtens opfyldelse i friskoler og private grundskoler og tilsynet hermed". VEJ nr 145 af 23/07/2001.
<https://www.retsinformation.dk/eli/mt/2001/145>

Undervisningsministeriet (2018). "Bekendtgørelse af lov om friskoler og private grundskoler m.v."
<https://www.retsinformation.dk/eli/lta/2018/1111>

Utbildningsstyrelsen (2021). "Under luppen: Antalet barn i hemundervisning ökar". Hämtad 2023-12-07.
<https://www.oph.fi/sv/nyheter/2021/under-luppen-antalet-barn-i-hemundervisning-okar>

Utbildningsstyrelsen (2023). "Hemundervisning". Hämtad 2023-12-07.
<https://www.oph.fi/sv/utbildning-och-examina/hemundervisning>

Utdanningsdirektoratet (2013). "Privat hjemmeundervisning", Udir-5-2013.
<https://www.udir.no/regelverkstolkninger/opplaring/Skoleeiers-ansvar/Udir-05-2013/Innledning/>

Utdanningsdirektoratet (2023). Grunnskolens Informasjonssystem.
<https://gsi.udir.no/app>

Utdanningsforbundet (2022). Private skoler med rett til statstilskudd – statlig ordning for driftsstøtte. Hämtad 2023-12-07.
<https://www.utdanningsforbundet.no/var-politikk/publikasjoner/2022/private-skoler-med-rett-til-statstilskudd--statlig-ordning-for-driftsstotte/>

Westberg (2021). ”Trög svensk skolstart”. *Släkthistoria*, 2021-03-27.
<https://slakthistoria.se/slaktforskning/utbildning/trog-svensk-skolstart>

Ålands landskapsregering (2021). ”Hemundervisning: Läroplikt”. Hämtad 2023-12-07.
<https://www.regeringen.ax/utbildning-larande/grundskola/hemundervisning>

Ålands statistik- och utredningsbyrå (2021). Grundskolan hösten 2021. Hämtad 2023-12-07.
<https://www.asub.ax/sv/statistik/grundskolan-hosten-2021>

Intervjuer:

Maj-Len Engelholm, undervisningsråd Utbildningsstyrelsen, Finland. 15 juni 2023.

Morten Holmstrup, arbetar som konsult åt kommuner med att utföra tillsyn av familjer som hemundervisar i Danmark. 13 juni 2023.